

Várostörténeti folyóirat

Veszprémi Szemle

28. évfolyam,
2026. 1.

80.

TARTALOM

A III. VESZPRÉMI LEVÉLTÁRI NAP ELŐADÁSAI

TANULMÁNYOK

Veszprém vármegye levéltárának története a kezdetektől 1950-ig 3 Illés Kornélia

---

A veszprémi állami, majd megyei levéltár a szocialista korszakban és a rendszerváltás után 21 Karika Tímea

---

A Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Vármegyei Levéltára lehetőségei és kihívásai a 21. században – kommunikáció, kreativitás, digitalizáció 34 Nagy Balázs Vince

---

Múltmegőrzés és modernizáció: a Pannon Egyetem Levéltárának negyedszázados útja 49 Pityó Gábor

---

SZEMLE

TANULMÁNYOK

Eötvös Loránd tanítványa és munkatársa, Dr. Fekete Jenő (1880–1943). Einstein és Veszprém: elfeledett tudományos örökség? 63 Rybár Olivér

---

KÖZLEMÉNYEK

A Veszprémi Térképvándor a helytörténet szolgálatában (Adatbázisok Veszprémben III.) 83 Boross István

---

Áradások a Sédén VI. 92 Kovács Győző Gyula

A nemzeti ellenállás ékszerei: karkötők, brossok magyar ezüst 6 krajcárosokból 120 Rainer Pál

---

HELYTÖRTÉNETI BARANGOLÁSOK

Veszprém emlékjelei 2018, 2019, 2020 129 Herth Viktória

KÖNYVISMERTETÉS

Források Veszprém kora újkori történetéhez 1538–1566. Szerkesztette: Bagó Zoltán Péter – Szatlóczi Gábor 144 Kanász Viktor

---

Évfordulónaptár 2026 – Veszprém 149 Palkóné Jády Melitta – Vaskorné Reitmesz Andrea

---

A szerzők szakmai véleményét a lap híven közli, azok tartalmáért a szerző felel! A szerkesztőség azonban fenntartja magának a jogot a cikkek rövidítésére, a szükséges nyelvi és formai javítások végrehajtására. A közölt tanulmányokban megjelenő vélemények nem feltétlenül azonosak a Veszprémi Szemle szerkesztőségének véleményével.

Várostartörténeti Folyóirat

Veszprémi Szemle

---

28. évfolyam, 80. szám 2026. 1. szám

Várostartörténeti folyóirat
ISSN 1217-5358

Alapítva: 1993

Alapító főszerkesztő:
Dr. Tölgyesi József

Főszerkesztő:
Dr. Csizsár Miklós (2011–2018)
Dr. Földesi Ferenc PhD (2018–2025)
Dr. Karlinszky Balázs PhD

E számot lektorálta:
Boross István, dr. Földesi Ferenc,
dr. Karlinszky Balázs, dr. Nagy-
Luttenberger István, Somfai Balázs,
prof. dr. Völgyesi Lajos DSC

Szerkesztőbizottság:
Dr. Földesi Ferenc PhD, Dr. Négyesi
Lajos PhD, S. Dr. Perémi Ágota PhD,
Dr. Vizi László Tamás PhD

Olvasószerkesztő:
Somogyi Boglárka

Technikai szerkesztő:
Dénes Tamás

Kiadja:
a Veszprémi Szemle
Várostartörténeti Közhasznú Alapítvány

Levelezési cím:
alapitvany@veszpremiszemle.hu

Felelős kiadó:
Faa Judit, a Kuratórium elnöke

A főszerkesztő elérhetősége:
veszleszerk@gmail.com

Nyomda:
OOK-Press, Veszprém
Felelős vezető: Szathmáry Attila

E SZÁMUNK SZERZŐI:

E számunk szerzői: BOROSS ISTVÁN főlevéltáros, Veszprém; HERTH VIKTÓRIA művészettörténész, Veszprém; KARIKA TÍMEA levéltáros asszisztens, Veszprém; NAGY BALÁZS VINCE főlevéltáros, Veszprém; ILLÉS KORNÉLIA levéltáros, Veszprém; KANÁSZ VIKTOR történész, Győr; KOVÁCS GYŐZŐ GYULA ny. örnagy, meteorológus, Veszprém; PALKÓNÉ JÁDY MELITTA segédkönyvtáros, Veszprém; PITYÓ GÁBOR levéltáros, Felsőörs; RAINER PÁL régész-történész, Veszprém; RYBÁR OLIVÉR geográfus, tanár, Veszprém; VASKORNÉ REITMESZ ANDREA könyvtáros, Zirc.

Illusztrációk: Fortepan, Laczkó Dezső Múzeum, MNL Veszprém Vármegyei Levéltára, Pannon Egyetem Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont, Rainer Pál, Rybár Olivér, Veszprémi Kaleidoszkóp, Zachár Zsolt.

Veszprémi Szemle Várostartörténeti Közhasznú Alapítvány

MBH Bank Nyrt.:
73200189-11291268

Támogatóink:

Veszprém Megyei Jogú Város Önkormányzata

HALMAY GÁBOR
11. választókerületi
önkormányzati képviselő

A Veszprémi Szemle megjelenését támogatták
Lásd a 62. oldalon.

A Veszprémi Szemle szerepel az MTA II. Osztály, Régészeti Tudományos- és Történettudományi Bizottság folyóiratlistáján (MTMT azonosító: 10009273).

A folyóirat évente 4 számmal jelenik meg.

KÖNYVISMERTETÉS

Források Veszprém kora újkori történetéhez 1538–1566. Szerkesztette: Bagi Zoltán Péter – Szatlóczki Gábor. Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltára, Veszprém, 2022. (A Veszprém Megyei Levéltár kiadványai 43.) 280 o.

Veszprém történetének különösen fontos korszaka volt a 16. század közepe, amikor is a püspöki székhely az oszmánellenes háborúk frontvonalába került, s a régiót jelentős mértékben elpusztító folytonos küzdelem során 1552-ben elfoglalták az oszmánok, majd 1566-ban visszafoglalta a keresztény haderő. A Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Vármegyei Levéltára 2022-ben e korszak alaposabb bemutatása érdekében jelentette meg Bagi Zoltán Péter és Szatlóczki Gábor kötetét, amely a város és vidéke 1538 és 1566 közti történetéről ad közre egy forrásválogatást.

A mű elején a bevezetőt követően öt tanulmány kapott helyet. Ezek a Veszprémbe rendelt királyi hadat, az 1551-es veszprémi ütközetet, a vár 1552-es elfoglalását, az 1561-es szántói ütközetet, illetve Veszprém 1566-os visszafoglalását dolgozzák fel. E tanulmányok legnagyobb előnye, hogy bemutatják a korabeli veszprémi hadszervezetet, részletesen elemezve annak összetett voltát, a külföldi és magyar had felépítését. Hasznos lett volna ugyanakkor itt egy Veszprémet mint települést bemutató fejezetet is írni, hogy jobban megismerkedhessen az olvasó a vár és a város korabeli társadalmi, vallási, gazdasági viszonyaival is.

Ezután következik az impozáns, 271 tételt számláló okmánytár, melyben magyar, latin és német nyelvű forrásokat közölnek. Az iratok java része a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában őrzött Nádasdy-leveltár misszilisei közül került a válogatásba. Ezt egészítik ki az MNL OL más fondjaiból, illetve az Österreichisches Staatsarchivból származó források. Mindezek mellett már korábban – például Hatvani Mihály brüsszeli okmánytárában, Körnöcbánya Matunák Mihály által kiadott forrásaiban vagy Csányi Ákos levelezésében – publikált szövegek jelenhettek meg újra. Itt ugyanakkor felmerül a gondolat, hogy szerencsés lett volna *in situ* a Veszprémi Főegyház-

megyei Levéltár gyűjteményét is kiaknázni, ugyanis a püspöki, valamint a 16. századi káptalani birtokjogi anyag nem kevés veszprémi vonatkozású forrást tartalmaz.

Mindegyik nyelvnél más-más eljáráshoz folyamodtak a kötet szerkesztői: a magyar nyelvű iratokat a korabeli sajátosságok meghagyásával, eredeti nyelven, regeszta nélkül, a latin szövegeket változatlanul, regesztával ellátva,¹ míg a német nyelvű forrásokat az eredeti német szöveg és regeszta nélkül, magyarra fordítva közlik. Utóbbi esetében sajnos nem jelölik, hogy az adott szöveg eredetileg német nyelvű volt. Véleményem szerint szerencsés lett volna minden szöveghez egységesen regesztákat készíteni. Az egyes iratok dátumának kiírásakor a szerkesztők a fejlécben megadták az eredetileg a forrásban közölt dátumot is, amelyet nem tartok feltétlenül szükségesnek, hiszen a szövegben alább olvasható.²

Több misszilisnél közölték a forrás pontos jelzetét, illetve a kiadásának könyvészeti adatait, s jó választásnak tartom, hogy a korábbi megjelenések datálási hibáira is felhívják a figyelmet. Ugyanakkor a Matunák Mihály által publikált források kapcsán csak a kiadás adatait tüntették fel, míg a 216. sorszámú röplapnál elmaradt a pontos jelzet közlése. Találunk arra is példát, hogy egy tétel már korábban megjelent, ezt viszont nem jelölték a kötetben.³ A forrásokban található nevek lábjegyzetelése terén viszonylag nagyok az eltérések, ezeket érdemes lett volna – a minél alaposabb jegyzetek felé elmozdulva – egységesebbé tenni. Ennek megfelelően például Szigethez (768. lj.) hasonlóan megérdemelt volna egy lábjegyzetet *Beslya váras* (No. CVIII.), hogy tudja az olvasó, itt a korabeli Fehérvár egyik városrészéről van szó, illetve az 1548-as összeírásban szereplő, sokszor nehezen felismerhető helyneveket is hasznos lett volna azonosítani (No. XXVIII.).

Az átírásokban található kisebb hibák⁴ és elgépelések⁵ számonkérésétől egy ekkora volumenű opuszban eltekinthetünk, a latin iratok értelmezésében

¹ Kivéve: No. XXVIII., ahol az összeíráshoz nem adtak meg regesztát.

² Az iratok fejléceinek egységesítésére is érdemes lett volna nagyobb hangsúlyt fektetni, mint például a Veszprém alatti tábor esetében, amely Veszprémként és Veszprémi táborként is szerepel (No. XXXVIII., XLI.), illetve Hans Görtschacher kapcsán is csak a későbbi regesztában adják meg a tisztségét (No. XVI., XVIII.).

³ Ilyennek számít Thury György 1562. március 30-án Nádasdy Tamáshoz (No. 201.) írt levelének másolata, melyet pont a kötet egyik kiadója által lektorált munkában közölt e sorok írója. Kanász Viktor: *Oroszlán a végvárban. Thury György és Nagykanizsa*. Nagykanizsa, 2021. 118.

⁴ Például: 76. o. Vesprimiensis helyett Vespremiensis.

⁵ Például: 5. o. címzés, 54. o. *qonbusta a combusta* helyett, 57. o. Nádasdy megszólítása, 66. o. 269. lj., 152. o. a regeszta latin dátuma, 157. o. 583. lj., 192. o. 66. lj.

azonban akadtak problémák. Ilyen például Bornemissza Pál 1551. január 21-i, Nádasdynak írt levele (No. XLII.), melynek regesztájában azt olvashatjuk, hogy „Ezenkívül elég szűkösen él mind Pozsonyban, mind Bécsben, ráadásul sokba kerül a vára fenntartása is.” Ugyanakkor a levél e helyen azt állítja, hogy a püspök komoly anyagi problémákkal küzd, s nem tud Pozsonyba, illetve az udvarba, Bécsbe menni, s Bécsnek és Pozsonynak 500 forinttal tartozik. Itt kell megjegyezni, hogy a latin szövegek központozását is érdemes lett volna alaposabban ellenőrizni, illetve bizonyos egységesítéseket alkalmazni.⁶

A kiadásban szerepelnek a Hofkriegsrat lajstromkönyveinek egyes bejegyzései, pontosabban a protokollumbejegyzések magyar nyelvű fordításai közül közel 50 darab. Érdemes lett volna az e forrásban kevésbé jártas olvasók számára jelezni, hogy ezek egyrészt fordítások, másrészt nem az eredeti iratok, hanem – mivel azok a kiselejtezések miatt mára elpusztultak – az azokról fennmaradt, de korabeli rövid összefoglalók közlései. A források után bibliográfia,⁷ majd hely- és személynévmutató zárja a kiadványt. A mutatók kapcsán meg kell jegyezni, hogy az összeállításuk nem sikerült túl jól, ugyanis meglehetősen sok olyan személy- és településnév hiányzik belőle, amely a forrásokban szerepel.⁸ Mindennek tükrében jó ötlet lenne a kötetet online, a Hungaricana oldalára is feltölteni.

A kiadott források különleges lehetőséget nyújtanak az olvasó számára, hogy betekintszen egy kifejezetten kritikus időszak, a végvárrendszer dunántúli megszervezése mindennapjaiba. Ezzel túlléphet a Veszprém kapcsán emlegetett 1552-es és 1566-os tankönyvi dátumokon, s láthatja, hogy a nagy hadjáratokat nélkülöző években sem volt béke, sőt a hódoltsági oszmán csapatok előrenyomulása következtében a dunántúli végeken változó intenzitású, állandó háború dúlt. Ezekben az évtizedekben a végvidék egyes vezetői folyamatos kapcsolatban álltak egymással. Ennek során nemcsak az oszmánok portyáiról és pusztításairól, illetve a róluk terjengő hírekről nyerhetünk képet, hanem a keresztény hadak mindennapjaiba (az egységek felfogadása,

⁶ Például ugyanazon forráson belül a *praesidium/presidium* alakokat. No. XXVIII.

⁷ A bibliográfia kapcsán megjegyzendő, hogy hasznos lett volna pár fontos, a korszak szempontjából releváns munkát citálni. Például a *Veszprém a török korban* (Szerkesztette: Tóth G. Péter, Veszprém, 1998.) című kötetből egy tanulmányról történik csak említés. Ld. még: Szurmay László: *Török hétköznapiak Veszprémben (1552–1566)*. Veszprémi Szemle, 2016. 3. sz. 36–45. Végül olyan tételt is találunk (40. o. 171. lj.), amely nincs a bibliográfiában feloldva.

⁸ Például Drágfi Anna (21. o.), Bécs (78. o.), Szentgotthárd (106. o.), Kanizsa (137. o.), Babócsa (142. o.), Pozsony (145. o.), Vázsony (224. o.), Székesfehérvár (232. o.), Thury Márton (258., 259. és 261. o.). Ezekon kívül a 91. oldalon Lévka kapcsán tanácsos lett volna lábjegyzetben utalni arra, hogy ez Léva vagy Léka települést rejti-e.

felszerelése, élelmezése, mozgatása, hírek szerzése stb.) is bepillantást kapunk, mégpedig különböző szinteken, ugyanis többek közt Ferdinánd király és Miksa főherceg, Köves András püspök, Magyar Bálint, Thury György kapitány, valamint Nádasdy Tamás egyes középnemes familiárisai is megszólalnak a lapokon. Így bár több műfaj is található a források között, egyértelműen a missziliseké a főszerep.

Mindezek során több olyan témát is érintenek a források, amelyek Veszprém és az országos események tárgyalásakor elsikkadtak, pedig fontosságuk révén alaposabb kutatásokat igényelnének, melyekre talán pont e forráskiadás ad kellő inspirációt. Ilyennek számít Nádasdy Tamás országbíró szerepe 1552-ben, ugyanis a levelekből egyértelműen kitűnik, hogy a magyar és német kortársak közül sokan őt tették felelőssé Veszprém elestéért, s Ferdinánd, illetve Miksa főherceg is felettébb elégedetlen volt a várháborúk egyik legkritikusabb időszakában: az 1552 nyarán nyújtott teljesítményével. Mindezt a levelek elmondása szerint Nádasdy familiárisai is érzékelték, s mozgásra sarkallták a főurat. Miksa és Ferdinánd levelezésének itt magyar fordításban is olvasható darabjai ugyanakkor arra is felhívják a figyelmet, hogy a máig uralkodó történelmi közhiedelemmel ellentétben a királyi dinasztia mennyire fontosnak tartotta Veszprém sorsát s az egész magyar hadszínteret, illetve az oszmánok elleni háborút. Hasonlóan izgalmas adatokat találunk az 1552-ben a magyarországi hadszínterre érkező és itt harcoló itáliai és spanyol alakulatok dunántúli mozgásáról, útvonaláról. Kiemelendő, hogy bár a kötet középpontjában Veszprém története áll, azonban a látóhatár ennél jóval tágabb, gyakorlatilag Kanizsától Budáig tart, lefedve a Dunántúl nagy részét, s nem egy esetben e határokon is jóval túlnyúlik. Így a mű Fehérvár és Palota, Pápa, Kanizsa és Győr, illetve sok egyéb dunántúli település történetéhez is fontos adalékokkal szolgál.

A kötetben Veszprém történetének elsősorban a hadügyi vonatkozásai domborodnak ki, sőt annyira dominálnak, hogy a mostani cím helyett a *Források Veszprém kora újkori hadtörténetéhez* elnevezés jobban fedte volna a tartalmat. Mivel azonban nem ezt a megoldást választották a szerzők, érdemes lett volna a bevezető tanulmányokban röviden magának a püspökségnek, valamint a korabeli püspököknek a történetére kitérni. Mindez azért is kínálná magát, mert a kiadvány – nagy erényeként – Bornemissza Pál, Kecseti Márton és Köves(i) András veszprémi püspökök több, eddig kiadatlan levelét is közli, köztük olyanokat, amikben a főpapok püspökségük hányattatott sorsáról írnak. Ennek során Bornemissza egy helyen (No. XLII.) egyenesen kijelenti, hogy sokkal szegényebbé tette őt a püspökség, mint korábban volt. Itt szerencsés lenne felidézni Kecseti 1539. november 21-én írt levelét, melyben töb-

bek közt lelki fiának nevezi a későbbi nádort. Hogy ez pontosan mit jelent, jelenleg nem lehet pontosan tudni,⁹ mindazonáltal a Nádasdy vallásossága kapcsán évszázadok óta folyó diskurzusban nem elhanyagolható adat lehet. Végül hogy a közölt források egyes adatainak sokszínűségét érzékeltessem, a tokhalak beszerzése (No. XXVI.) mellett emeljük ki Sennyey Ferenc 1552. június 7-én Nádasdy Tamásnak írt levelét (No. LXXX.), melyben a Kanizsai Orsolya által oly nagy szeretettel gondozott, híres sárvári kert körtéiről is szó esik, melyeket éppen Sforza Pallavinici emlegetett.

Összességében egy olyan kötettel gazdagodott a veszprémi történeti szakirodalom, amely sok, eddig ismeretlen és kiadatlan forrást közöl Veszprém és a régió 16. századi történetéből. Mint általában a forráskiadványok, elsősorban nem a nagyközönségnek, hanem a szakmabeli történészeknek készült, s a benne található levelek, röplapok, protokollumbejegyzések és összeírások érzékletesen mutatják be a Mohács utáni évtizedek állandó oszmán fenyegetés árnyékában zajló, dunántúli mindennapjait. E munka minden bizonnyal hozzájárul Veszprém korabeli történetének monografikus igényű megírásához, valamint a közzétett források további kutatásokra inspirálhatják a régió múltjával foglalkozó kutatókat is.

KANÁSZ VIKTOR

---

⁹ Négy opció jöhet szóba: keresztapja (kizártnak tartom), esetleg gyóntatója lehetett-e a főúrnak (a püspök kegyességére vonatkozó adatok ezt sem valószínűsítik), vagy valószínűbb, hogy csak a köztük lévő kapcsolat mélységére utal, illetve egy szép szóvirágba csomagolt túlzásról van szó.